

Rasyonel Uygarlığın Rasyonel Eleştirisi: Polisiye Roman

Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN*

Öz: Elinizdeki metinde, ülkemiz akademisyenleri tarafından henüz yeterince incelenmeyen ve ihmal edilen, genelde eğlencelik ve vakit geçirme aracı olarak görülen polisiye türünü sosyolojik olarak değerlendirmeye çalışacağız. Pek çok ülkede milyonlarca insan tarafından okunan ve çok satan bir edebiyat türü olan polisiyenin tarihsel kökenlerini kısaca değerlendirdikten sonra edebiyatta bir tür olarak polisiye roman, bugünkü modern uygarlığa dair sosyolojik bir eleştiri getirebilir mi sorusunu soracağız. Bu soruyu sordumuzda, bir yandan modernitenin yasa koyucu, düzenleyici ve disipline edici özelliğini değerlendirirken öte yandan tür olarak polisiyenin ortaya çıkışının sosyolojik kontekstini araştıracacağız. Suç ve suçlu hakkındaki polisiye romanlar insan varlığını, tamamen düzene ve kurala uyan rasyonel, mantıklı varlıklar olarak görmezler. Onları “varoluş geriliminde” ve suça meyilli varlıklar olarak ele alırlar. Romanın asıl kahramanı dedektif ise suçlunun anti-tezidir. Polisiye türünün insanı bu ele alma tarzını Eric Voegelin, Siegfried Kracauer ve Sören Kierkegaard’ın düşüncelerinden hareketle felsefi bir tez olan “varoluş gerilimi” kontekstinde değerlendireceğiz. Ayrıca dedektifin, modern rasyonel uygarlığın ve yasanın olumlayıcısı olup olmadığı fikrini tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Polisiye, Modern Uygarlık, Gizem, Rasyonel Eleştiri, Varoluş Gerilimi.

Rational Criticism of Rational Civilization: Crime Fiction

Abstract: *In the present paper, we will evaluate crime fiction sociologically which is not sufficiently investigated and is ignored and generally seen as a means of entertainment and hobby by our academics. After we evaluate briefly historical roots of crime fiction which is both read by millions of people in many countries and being bestseller, we will ask the question whether the crime fiction as a type in a literature can criticize modern civilization sociologically. When we asked this question, we both evaluate legislative, regulating and disciplinary character of modernity and research sociological context of appearance of crime fiction. Crime fictions about crime and criminal review that human beings is not rational and logical beings that fully comply with order and rule. Instead, they review them as a human beings that “in the tension of existence” and that prone to crime. The Dedective, the main hero of the novel is the criminal’s anti-thesis. We will analyze this evaluation style of the crime fiction according to thoughts of Eric Voegelin, Siegfried Kracauer and Sören Kierkegaard in the context of “tension of existence” philosophically.*

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Bursa/Türkiye.
e-mail: bengulg2000@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5088-9675

In addition, we will discuss whether the detective is an affirmative of modern rational civilization and law.

Keywords: *Crime Fiction, Modern Civilization, Mystery, Rational Criticism, Tension of Existence.*

I. Giriş

Bir Almanca kitap için çok yerinde olarak “*es lässt sich nicht lesen*” kendini okutmuyor denmişti. Bazı sırlar vardır ki kendilerini anlatmazlar. İnsanlar günah çıkarttıkları ve gözlerine hayalet gibi görünen rahiplerin ellerine sarılıp, acıklı bakışlarla gözlerini gözlerine dikerek, açığa vurulamayan korkunç sırlar nedeniyle yürekleri umutsuzluk dolu, boğazları düğüm düğüm yataklarında ölümler geceleri. Zaman zaman, heyhat insanın vicdanı öylesine korkunç bir yük altına girer ki onu artık ancak mezar paklar. İşte bu yüzden, her türden suçun özü gizli kalır.

“Kalabalıkların Adamı”, Edgar Allan Poe

Hiçbir cinayetin yalnızca cinayet olmaması gibi, hiçbir polisiye roman da yalnızca polisiye roman değildir. Genelde zihni teorilere gömülmüş ciddi entellektüeller ve klasik edebiyatçılar için bir kaçış, eğlence, geçici bir haz dünyasına referans eden, okuduktan sonra hemen unutulmuş polisiye roman bir tarihsel ve toplumsal kontekstte, rasyonel bir uygarlığın bağrında doğmuş ve tür olarak günümüze kadar çeşitlenerek -suç, gerilim, gizem, siyasi polisiye gibi- varlığını sürdürmüştür. Elinizdeki metin, ciddi entellektüellerin ve klasikçilerin polisiyeyi ucuz edebiyat ya da edebiyat dışı sıradan eserler sayan yargılarından bağımsız olarak pek çok ülkede milyonlarca insan tarafından okunan ve çok satan bir edebiyat türü ile ilgili daha derin bir araştırmaya girişiyor ve “edebiyatta bir tür olarak polisiye roman, modern uygarlığa dair sosyolojik bir eleştiri getirebilir mi?” sorusunu soruyor. Bu soruyu sorduğumuzda, bir yandan modernitenin yasa koyucu/düzenleyici ve disipline edici özelliğini değerlendirirken öte yandan tür olarak polisiyenin ortaya çıkışının sosyolojik konteksini araştıracağız.

Polisiye roman türü olarak, Batı kültürünün, özellikle de Anglo Saksonların bir icadıdır. Bu icat açısından ilginç olan şey, son derece uygarlaşmış bir bölgede, modern uygarlığın yok etmeyi denediği ancak ortaya çıkmaktan çekinmeyen suçun, gizemin, sapkınlığın ve cinayetin izlerinin bir dedektif tarafından sürüldüğü romanların toplumun gizemli yapısına bir ayna tutacak şekilde yazılmasıdır. Suç, tutkular özellikle de cinayet sosyolojik anlamda uygarlığın ideallerinin boşa çıkması anlamına gelir. Polisiye roman (dedektif ve dedektifin temsil ettiği yasa hariç) kazananların değil, kaybedenlerin, anlatacak bir şeyleri olduğu hâlde bir türlü söz alamayanların, dışlanmışların ve suça itilmişlerin dile geldiği romanlardır. “Polisiye romanda sahnelenen yaşamın karakteristik yapısı” diyor Siegfried Kracauer, “*onu üreten bilincin tesadüfi bir insan bilinci olmadığını, bir taraftan da metafizik önemi haiz niteliklerin özellikle seçildiğini gösterir. Dedektif nasıl insanların arasında gömülü sırları ortaya çıkarıyorsa, polisiye roman da estetik aracılığıyla,*

çarpıtılmış toplumun ve onun temelsiz kuklalarının sırrını ortaya döker.” (Kracauer, 2019: 22). Elinizdeki metinde biz de dedektiflik romanlarını ve işlevini modern Batı uygarlığıyla ilişkisi içinde sosyolojik açıdan ele almaya çalışacağız.

II. Polisiye Romanın Ortaya Çıkışı ve Sosyolojik Kontekst

Bu bölümde uzun bir tarihi olan polisiye romanın serüvenini bütünüyle değil ama genel hatlarıyla değerlendirmeye çalışacağız. Polisiye romanın olmazsa olmaz iki ögesi “muamma/gizem” ve “cinayet”tir. “Muammayla ve cinayetle ilgili ögelere kökleri çok eskilere dayanan edebi kaynaklarda da rastlanmaktadır. *İncil*’de, eski Hind-İran efsanelerinde, Yunan mitolojisindeki Theseus’un, Hercules’un maceralarında hem muamma hem cinayet bulunur.” (Üyepazarcı, 1997: 18). Cinayet ve muamma üzerine metinler Hind-İran efsanelerinde görüldüğü üzere yalnızca Batı kaynaklı metinler değildir. Söz gelimi, “*Hollandalı diplomat ve polisiye roman yazarı Robert van Gulik tarafından o dönemin gerçek mahkeme kayıtlarına dayanılarak yazılan ve hayali Çinli yargıç Jen-Dieh Dee’ye dayandırılan öyküler cinayet ve muamma edebiyatının Uzak Doğu’daki kökenleri hakkında bize ipuçları verir.*” (Üyepazarcı, 1997: 18). Ayrıca bizim de kültürümüzün bir parçası sayabileceğimiz Bin Bir Gece Masalları iz sürücülük hikayeleriyle modern polisiyelerin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Bin Bir Gece Masalları’ndaki Al Yaman’ın çocuklarının başından geçenler, kökeni İran olduğu öne sürülen ve iz sürücü maceralarını içeren *Serendip Prensleri*’nin hikayelerine benzer. Mezapotamya uygarlığının yayıldığı alanlarda tekrarlanan bu öyküler Yahudi kaynaklarında da farklı mekânlarda benzer tarzda tekrarlanır (Alemdar, 2019).

Polisiye romanın bir tür olarak diğer roman türleri arasındaki en önemli özelliği, kurulu rasyonel bürokratik düzene, yasal yapıya karşı yasa dışının, kural dışı veya sapkınlığın, suç, hırsızlık, cinayet, politik cinayet, tutkular, gangster vb. nin yoğun şekilde konu edildiği romanlar olmasıdır. Aslında kara roman türüne bu kontekstte çok benzer olduğu söylenebilir. Kara roman Fransız Devrimi esnasında doğmuş olan edebî bir türdür. Bu dönemde, esrarengiz şatolarla, yeraltı dehlizleriyle, komplolar ve iğrenç cinayetlerle, adı konmamış sefahat âlemleriyle dolu ‘gotik’ bir edebiyat söz konusuydu (Mandel, 1996: 8). Kara roman suçun yanı sıra esrarengiz olayları, karanlık ve gizli iktidar odaklarını bir cangıl boyutunda anlatan ve kirli hayatları resmeden romanlardır. Polisiye roman ise daha çok bir dedektifin -Holmes, Dupin, Lord Peter gibi- esrarengiz bir olayı çözmesi şeklinde ilerler. “*Modern dedektif romanı ‘iyi haydutlar’ hakkındaki popüler edebiyatın uzantısıdır: Robin Hood ve Til Eulenspiegel’den Fra Diavolo ve Vulpius’un Rinaldo Rinaldini’sine, Schiller’in Haydutlar ve Yitik Namus’tan Ötürü Suçlu’suna. Ama arada diyalektik bir perende vardır. Dünün haydut kahramanı bugünün kötü adamı ve dünyanın otoritesinin alçak temsilcisi bugünün kahramanı olmuştur.*” (Mandel, 1996: 19). Mandel değerlendirmesinde bu haydutlara bir Marksistin gözüyle bakar ve onların feodalizmin çürüyüşü kontekstinde ortaya çıkan küçük burjuva isyancıları olarak değerlendirebileceği gibi popülist bir isyanın ifadesi olarak da görülebileceğini ifade eder. Çünkü “iyi haydut” keyfi ve zalim yönetim karşısındaki adaletsizlik duygusunu paylaşır. Haydutluğun yanı sıra Paris şehrinin bir cinayet ve suç mahalli haline gelişi, cinayet hikâyelerine olan ilgiyi

arttırmıştır. Bütün bu gelişmeler Edgar Allan Poe'nin eşsiz korku edebiyatına, Emile Gobariou, Charles Dickens, Balzac, Victor Hugo, Alexandre Dumas, Dostoyevski ve Conan Doyle'in eserlerine doğru gelişen ve çeşitlenen bir hat oluşturdu. Özellikle Poe'nun eşsiz edebiyatı, dedektiflik romanlarının ortaya çıkışında büyük bir ilham kaynağı olmuştur. "Dupin öyküleri hiç kuşku yok ki Sherlock Holmes'ların prototipidir. Sadece *ratiocination* (sistemli ve mantıklı akıl yürütme) tarzı değil, *thriller*, *suspense*, *whodunit* tarzı polisliyeler de şüphesiz Poe'ya çok şey borçludur." (Nemli, 2016: 38). Poe'nun "*The Murders in the Rue Margue*" ("Morgue Sokağı Cinayeti", (Poe, 2016)) ile başlayan dedektiflik hikâyeleri kendisini edebiyatın geri kalanından ayırır. Dünya edebiyatına takdim edilen ilk dedektif, Poe'nun kahramanı Auguste Dupin, aslına sonradan fakirleşmiş bir aristokrattır. Rasyonel tetkikleriyle, analizci yaklaşımıyla cinayetlerin esrarını çözer. Polisiye türünün kökenini yalnızca kendisine dayandırılrsa da yalnızca Poe'nun eserleriyle sınırlandıramayız. Bu türün kökenini Antik Yunan'a, Sophocles'in trajedisi *Oedipus the King* (Kral Oedipus) metnine kadar götürülenler de mevcuttur (Priestman, 2013: 1).

Bir edebiyat formu olarak dedektiflik romanının doğuşu ise "kitle toplumu"nun ortaya çıkışına eşlik eder. Dedektiflik romanının on dokuzuncu yüzyılın ortalarında gelişen kitle toplumunun bağrında doğuşunu Yahudi düşünür Walter Benjamin *Pasaajlar* adlı eserinde felsefi olarak değerlendirir. Benjamin, bize Parisli bir gizli ajanın sözlerini aktarır: "her bireyin ötekilere yabancı olduğu, dolayısıyla da kimseden utanma gereğini duymadığı, yoğun bir kitle içerisinde iyi bir yaşama biçimini koruyabilmek, neredeyse olanaksız." Benjamin, burada kitlenin topluma aykırı olanı, onu kovalayanlardan koruyan bir sığınağa dönüştüğünü söyler (Benjamin, 2001: 134). Yabancılaşmış, dışlanmış birey kendisinin kimliğini araştırmaya tenezzül etmeyen kitleye sığınır. Dedektif öykülerinin Fransa'da ilk kez Poe'nun öykülerinin Fransızca'ya çevirileriyle ortaya çıktığını tespit eden Benjamin, dedektif öyküsünün başlangıçtaki toplumsal içeriğinin bireyin izlerinin büyük kent kalabalığında silinmesi olduğunu ifade etmektedir (Benjamin, 2001: 137). Aynı zamanda "kentleşme bir anlamda insan tutkularının (aşk, para hırsı, cinayet ve diğerleri) dar bir mekânda yoğunlaşması demektir." (Üyepazarcı, 1997: 20). Dedektif romanlarının ortaya çıkışında artan endüstrileşme ve kentleşme sonucunda kitlenin yükselişi önem arz ederken bir diğer neden fotoğrafın bulunmasıdır. Fotoğraf suçluların tespitini ve kaydının tutulmasını kolaylaştırmaktadır. Bugün suçluların kaydının tutulmasında fotoğrafa parmak izi ve DNA teknolojileri de eklenmiş durumda. Benjamin'e göre, ilk kez fotoğraf bir insanın izlerinin sürekli ve kesin biçimde saptanmasına olanak sağlamıştır (Benjamin, 2001: 142). 1920 ve 1930larda altın çağını yaşayan dedektiflik romanları günümüzde diğer edebiyat türleri arasında oldukça marjinal kalıyor. Ayrıca teknoloji ilerledikçe ve suçlunun tespiti teknolojiye daha fazla bağımlı hale geldikçe rasyonel ve analizci bir dedektifin varlığına ihtiyaç olup olmadığı, polisinin bir tür olarak gelecekte var olup var olamayacağı edebiyat çevreleri tarafından tartışma konusu olacak gibi görünüyor.

Cinayetin bir suç meselesi olarak değil de edebi tarzda ifade edilmeye başlanmasına ilginç bir örnek de Thomas De Quincey'in *Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Cinayet* adlı romanıdır. Cinayetin, entelektüel kontekstte ahlâki ele alınışından estetik ele alınışına geçişi simgeleyen bu kitap, sonrasında

gerçekleŖecek olan modern kitlesel soykırımların da habercisiydi. İngiltere’de John Williams adında on iki gün arayla yedi kişiyyi katleden bir seri katilin cinayetlerini konu alan kitabında Quincey, güzel sanatların bir dalı olarak ifade ettiği cinayeti ahlâkî ve etik meselelerle değil, estetik özgürlükle ilişkilendirir (Quincey, 2016). Onun cinayeti estetik özgürlükle ilişkilendirilişi, cinayete dair ahlaki olan kadim bakışı değiştirmiş, cinayet üzerine entelektüel bakımdan düşünmeyi ve düşünürken adeta ondan zevk almayı önermiştir.

III. Varoluşun Paradoksu: *Metaxy/Arada olma*

Peki modern ve rasyonel uygarlığımızın suç konusundaki gizemi nedir? Niçin herkes rasyonel düzenin kurallarına göre davranmamaktadır ya da davranmak istememektedir? Ve toplum bu kadar yasaya ve düzenlemeye rağmen neden sürekli suçu ve suçluyu üretmeye devam eder? Bunlar cevaplanması zor sorular ve biraz da teolojinin, etik, suç sosyolojisi ve hukuk felsefesi adlı alanların konusu. Edebiyat ise bu soruların hiçbir zaman cevaplanamayacağı konusunda çok daha fazla ısrarcı. Edebiyat modern uygarlığın temelini kendisine dayandırdığı akılcı ve tutarlı bireyin çıkmazlarını sergilemekte pervasız. Burada edebiyatın cevabı bilinemez, mistik insan varoluşudur. Polisiye edebiyat da bu çizginin dışında kalmaz. Suçu ele alan polisiye romanlar insanı tamamen rasyonel, düzene ve kurala uyan varlıklar olarak değil, “gerilimde” olan varlıklar olarak ele alırlar. Gizem, kaos ve anarşi, düzensizlik ve kurala uymama polisiye romanlarda olmazsa olmaz meselelerdir. Bir anlamda insanın *metaxy*deki (arada, arafta varolma) varoluşunu dile getirirler.

Bu bölümde Alman-Amerikan filozof Voegelin’in Platon’dan miras aldığı “arafta, *metaxy*’de olmak” (Plato, 1990: 526-574) tabirini polisiye romanda konu edilen insanın varoluş kipi için kullanacağız. Platon bu kavramı *Şölen* adlı eserinde geliştirmiştir. *Metaxy*, insanın aşkın alan (*transcendent*) ile içkin (*immanent*) olan arasındaki belirsiz varoluşuna gönderme yapar. Voegelin’e göre, bütün insanlık tarihinde sürekli bir şey varsa o da, hayat ile ölüm, ölüm ile ölümlülük, mükemmellik ile kusurluluk, zaman ile zaman dışılık; düzen ile düzensizlik, hakikat ile hakikat dışı, varoluş hissi ile hissizliği, *amor Dei* ile *amor sui*¹, *l’âme ouverte* ile *l’âme close*, iman, sevgi ve umut gibi varlık temelini açıklık erdemleri ile varlık temelini karşı yekpare bir kapanışın kusurları olan kibir (*hybris*) ve devrim, neşe ve ümitsizlik hâlleri, dünyadan ve Tanrı’dan yabancılaşma arasındaki gerilimin dilidir (Voegelin, 1990: 119-120; Voegelin, 2002: 322-323).

İnsanın *metaxy* de oluşu, insanın kimi zaman “içkin” kimi zaman da “aşkın” alana doğru çekilişini beraberinde getirir. Bu dünya ve öte dünya. Çekişin ve karşı çekişin yarattığı gerilim insanın peşini bir türlü bırakmaz. Dünyevî, içkin, maddi zevklere dalan insan bir süre sonra bu zevklerden sıkılarak ya da ıstırap duyup arzularından feragat ederek aşkın olana, maneviyata yönelebilir. Aşkınlığa yönelimin arkasından tekrar maddi varoluşa dönüş ve tekrar aşkınlığa çekiliş şeklinde sonsuz tekrarlara düşebilir. Voegelin’in söylediğine benzer bir şeyi Danimarkalı filozof Kierkegaard da söylemektedir. Ona göre de insan arada duran, içkin ve aşkının arasında, *metaxy*de bir varlıktır. Kierkegaard’a göre insan, sonsuzluk ile sonlunun, geçici ile kalıcının, özgürlük ile zorunluluğun bir karışımıdır. Bu nedenle insan tamamlanmış bir varlık değil, sürekli oluş halindedir (Kierkegaard, 2013: 21-

22). Platon, Voegelin ve Kierkegaard'ın düşüncelerinden hareketle insanın bu arada olmaklığının ve zıt kutupların çekişine maruz kalışının varoluşun paradoksuna işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu paradoks kolayca çözümlenebilir bir şey değildir. Polisiye roman hakkında önemli bir esere imza atmış olan Kracauer'e göre, "insanın bu ara konumu böylece var olan topluluğun bütün hayatının iki mekânda geçmesini zorunlu kılar: yasanın hükmettiği mekân ve yasanın görelî sayıldığı mekân" (Kracauer, 2019: 15). Polisiye roman, bu iki mekânın kâğıt üzerindeki yansımasıdır. Varoluş gerilimi, yani *metaxy* roman boyunca sürer. Yasal ve yasa üstü yapı bir arada bulunur. Bir tarafta cinayet, hırsızlık, sapkınlık, günahkârlık vs. diğer tarafta iz peşindeki (hakikatin/yasanın peşindeki) dedektif. Kracauer'e göre, "*polisiye romanda sahnelenen yaşamın karakteristik yapısı, onu üreten bilincin tesadüfî bir insan bilinci olmadığını, bir taraftan da metafizik önemi haiz niteliklerin özellikle seçildiğini gösterir. Dedektif nasıl insanların arasında gömülü sırları ortaya çıkarıyorsa, polisiye roman da estetik aracılığıyla çarpıtılmış toplumun ve onun temelsiz kuklalarının sırrını ortaya döker. Polisiye romanın kompozisyonu, anlaşılması zor yaşamı, sahici gerçekliğin tercüme edilebilir bir imgesine dönüştürür.*" (Kracauer, 2019: 22). Söz konusu varoluş geriliminin gevşediği anlar söz konusudur. Aşkınlıkla kopuş ve onun yerini başka şeylerin doldurması söz konusudur. Kracauer'e göre, bu gerilim gevşediğinde yukarıya yönelmiş bütünlüklü insanın bölünmez bütünlüğü parçalanmaya başlar ve ortaya toplumun temsilcisi olarak parçalanmış bir birey çıkar. Bireyin karşısına, tıpkı onun gibi parçalanmış ve aşkınlıkla bağı koptuğu için müphemliği iki kat artmış, dilsiz, yabancı ve ancak şiddetle şekillendirilebilen bir dünya çıkar (Kracauer, 2019: 23). Kracauer, varoluş gerilimini, bu dünyadaki kesin ve akılcı yasa ile ötenin sırrı ayrımıyla da değerlendirir. O, yasal olmayan eylemlerin, yani cinayetin, hırsızlığın vb. suçların yalnızca suçtan ibaret olmadığını ve bu parçalanmışlık içinde kendisini kesin yasa olarak sunan insan yasınının yukarıdaki sır tarafından feshedilmesi anlamına gelebileceğini de ifade eder (Kracauer, 2019: 26).

Peki nedir bu sır? *Metaxy* kavramını politika felsefesinin merkezine yerleştiren Voegelin, bu kavram çerçevesinde insanlardan ilahi olana doğru gerilim içindeki varoluşlar olarak söz eder. Bu gerilimin neticesi huzursuzluk ve endişedir. Tanrı'dan az ve hayvandan daha fazla niteliğe sahip varlık olarak insan varoluşunun nereye dayandığı sorusunu sormadan duramaz. Kendilerini yalnızca olmadıkları şeye referansla, yani huzursuzluğun kaynağına referansla anlayabilen insan bu kaynağı deneyimleyebilir ancak ne olduğunu tam olarak asla keşfedemez, tanımlayamaz. İnsanların varoluşlarını borçlu oldukları bu tecrübe edilebilir gerçeklik her zaman bir "gizem" olarak kalacaktır (Franz, 2000: 31). En başta sorduğumuz, modern ve rasyonel uygarlığımızın suç konusundaki gizemi nedir? Niçin herkes rasyonel düzenin kurallarına göre davranmamaktadır ya da davranmak istememektedir? Ve toplum bu kadar yasaya ve düzenlemeye rağmen neden sürekli suçu ve suçluyu üretmeye devam eder? sorularının cevabı ise bu "gizem"de saklıdır ve dinlerin söylediğinin (söz gelimi Hıristiyanlık'taki düşüş öğretisi) dışında bunlara rasyonel olarak kolayca cevap verilemez.

IV. Rasyonel Düzenin Rasyonel Eleştirisi

Modern kültür, ünlü sosyolog Zygmund Bauman'ın deyişiyle bir bahçe ve bahçivanlık kültürüdür. Bahçedeki ayrık otları temizlenmeli, bahçe

düzenlenmelidir. Ayrık otlarının çıkış nedeni belirsizdir. Temizlendikleri halde yeniden çıkarlar. Modern rasyonel uygarlık, ayrık otlarını, yani akılcılaştırma yolunda belirsizliği, muammayı toplumdan defetmeyi amaçlar. Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte'tan Viyana ekolü pozitivizmine kadar pozitivizm bir bilgi, bilim ideolojisi olarak bu girişimin esaslı bir örneğidir. Pozitivizm, nam-ı diğer olguculuk, duygular, inançlar, gizem, metafizik, folklör, mit, mistisizm ... gibi 'şeyler' olarak ele alınmayacak, laboratuvara sokulamayacak ne varsa, ikincil hatta yok sayar. "Bu ortodoksi formuna göre, bilim akla, deneye ve gözleme, din inanca dayanır; mit ve din insanın korkularında temellenir. Mit, din ve metafizik pozitif-negatif skalasında negatif, teknoloji ve bilim pozitiftir." (Arslan, 2015: 16).

Polisiye edebiyatın kahramanı dedektif suç biliminin uygulayıcısıdır ve olayları özel bir gözlem ve çözümleme yeteneğiyle akılcı bilimsel uygarlığı adeta tek başına savunur. Dedektifin temel özellikleri şunlardır: iyi bir dinleyici, şüphencilik, izleri takip edip kanıtları tek tek toplayan bir avcı olması, gözü peklik ve nükteli söz sahibi, çeşitli konularda bilimsel bilgiye haiz, akıl oyunlarına vakıf. Dedektif genellikle bekâr, kadın avcısı veya yalnızdır ya da muammayı nasıl çözdüğünü kendisine anlattığı ve onun kadar akıllı ve bilgili olmayan ama ona şaşkınlık ve hayretle karşılık veren bir yardımcısı vardır. Söz gelimi Dr. Watson, dedektif Holmes'a *A Study in Scarlet* (Kızıl Dosya) başlığı altında yazdığı önceki keşiflerinden çok etkilendiğini söylediğinde Holmes, onu hayal kırıklığına uğratacak řu cevabı verir: Keşif tam bir bilimdir ya da tam bir bilim olmalı ve soğuk, duygusuz olmalısınız." Holmes, suç örgüsünü çözmeyi, matematik formülü çözmekle eşdeğer düşünür (Pyrhönen, 2010: 43). Bilim çağına uygun zihinsel işleyişiyle, rasyonel uygarlığın uygulamacısı olarak dedektifin hikâyesinde gizem basitçe derinliklerin yansıtılması değil, aynı zamanda tamamlanması zaman alacak bir söz ya da umuttur (Martin, 2012: 165).

"Suç örgüsünün ve muammanın rasyonel çözümlenişi"; polisiye romanı elbette yalnızca bu cümleyle tarif edemeyiz. Aydınlığın olduğu yerde gölgeler de vardır. "Işık neredeyse gölge (karanlık) de oradadır." Kendi kontekstinde her çağın bir aydınlanması vardır. Ortaçağ'da aydınlanmanın ve ışığın kaynağı Tanrı'ydı. Tanrı'nın ışığı bile gölgeler ve karanlıklar yaratır: din savaşları, engizisyon ve veba. Aynı şekilde ışık kaynakları olarak Akıl ve Bilim de kendi gölgelerini yaratmıştır: İki dünya savaşi, Hiroşima ve Nagazaki, Auschwitz ve Gulag, Kanser ve Aids, çevre kirliliği ve gayet tabi açlık (Arslan, 2015, 17-18). Modern çağın kovmak istediği karanlığı, belirsizliği ve muammayı, satır aralarında yarattığı olay örgüsüyle polisiye edebiyat geri çağırır. Düzene muhalif sapkınların, eli kanlı katillerin, hırsızların, ayyaşların, yoksulların ve sefillerin, suça istemeden de olsa karışanların yani modern toplumun baskılamak, görünmez kılmak istediği ne varsa hepsinin kendilerini ifade etme fırsatı bulduğu polisiye romanlar rasyonel uygarlığın hem eleştirmeni hem de destekçisidir. Çünkü o bir yandan modern çağın karanlığını işa ederken diğer yandan düzene muhalif suç örgüsünün, dedektif tarafından adım adım rasyonel bir çözümlemeyle ortaya çıkarılmasını hedefler.

Polisiye romanlar, hikâye örgülerinde norma uymayan ne varsa yansıtırsa ve karanlık kahramanlarıyla uygarlığa bir eleştiri getirirse de neticede olumlanan, tasdik edilen yine de yasadır. *Ratio*'nun ürünü olan toplumsal düzendir. Dedektif *Rationun* kişileşmiş halidir (Kracauer, 2019: 79). Yasanın, uygarlık

yasasının olumlanmasıdır. Önündeki bilmeceyi çözmeye adanmış olarak dedektif ipuçlarını değerlendirerek akıl yürütmeye, analiz ederek adım adım sonuca ulaşır. Belki de bu yüzden insanlar daha çok dinlenmek için polisiye okurlar. Zira böyle bir edebî türden toplumsal bir direniş, hakiki bir muhalefet, saygıdeğer bir uygarlık eleştirisi çıkarmak son derece güçtür. Marx, indirgemeci bir biçimde bu işleyişin kapitalist sistemden kaynaklandığını düşünür, yani suçlu kapitalist düzenden dışlanmış ama aynı kapitalist düzen tarafından da suçlanan kişidir. Ancak bu yaklaşım bütün toplumlarda, yani kapitalist olmayan toplumlarda da suçun ve cezalandırmanın neden var olduğunu bize açıklamaz. Devrimler daha büyük, kitlesel cinayetlerin müsebbibi değil midir? Sosyalist devletlerde suç tamamen ortadan kalkmış mıdır? Rasyonel insan yasasının yeryüzündeki bütün egemenliğine rağmen yine de suçun, cinayetin, sapkınlığın, ihanetin ortaya çıkışı varoluşun gizemidir. Marksistler, ekonomik sistem ve buna bağlı olarak maddi kurumlar değişince, insan doğasının da iyi yönde değişebileceğini varsayan bir ütopya sahıptirler. Suç sınıfsız bir toplumda zaten kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Hâlbuki yaşanan tecrübelerden hareketle devrimden sonra, devrimin insanın doğasını mükemmel ya da daha iyi yapmadığı, suçtan hiçbir şekilde tamamen arındırmadığı hatta onu daha büyük, kollektif suçun öznesi haline getirdiği tarihsel örneklere bakılarak kolayca anlaşılabilir. Benzer şekilde suç ve suçluyu genetiğe/ırka bağlayan Nasyonal Sosyalist düzenin ve benzerlerinin kaderi de Marksistlerinkinden farklı değildir. Bu türden toplumsal ütopya insanlığı felakete götüren varoluşun gizemini ortadan kaldırma yönünde felaket getiren sonuçsuz girişimlerdir.

V. Sonuç

Bugün İngilizce’de yayınlanan her üç edebi kitaptan bir tanesi tür olarak polisiyedir. Teolojinin Batı toplumundaki statüsünü kaybedişini müteakip edebiyatın Batı toplumlarında gittikçe kıymetlenişi, polisiye edebiyat için de geçerlidir. Milan Kundera, Roman Sanatı (Kundera, 2002) adlı eserinde edebiyatın özgürlükle ilişkisini değerlendirirken, bilim ve felsefenin insanın bütünlüğü açısından yeterince temsil edici olmadığını, insanın bilim ve felsefede ilerledikçe varlığın bütününe unuttuğunu söylemektedir. Polisiye edebiyatın bu kontekste düşünüldüğünde iki veçhede değerlendirilebileceği söylenebilir: İlki polisiye edebiyatın olay örgüsünün rasyonel çözümlenmeye açıklığa kavuşturulması nedeniyle akılcı uygarlığın edebiyat yoluyla tekrar onaylanışını içermesi. İkinci olarak ise akılcı uygarlığımızın, rasyonel düzenin diasporasının, suçun, sapkınlığın, anarşinin söz aracılığıyla vücut kazanması. Polisiye edebiyatın mekânı kapitalist uygarlık ve kent hayatıdır. Polisiye edebiyatın asıl kahramanı ise elbette aristokrat sınıftan gelen, analitik düşünme yeteneğine sahip dedektiftir ve yazarın rasyonel amacını gerçekleştiren kişidir. Dedektif, modern toplumun açık idealini ortaya koyar: “akıl ışığıyla aydınlanma”. Sonuçta akıl galip gelecek ve dedektif çetrefil ve gizemli bir olayı akılcı bir tarzda çözecektir. Çözüm, rasyonel uygarlığın onaylanması, insan aklının yenilmezliği demektir. Bununla birlikte polisiye roman rasyonel uygarlığımızı bir kez daha onaylıyor olsa da uygarlığın, rasyonel düzenin baskı altına aldığı ne varsa ifşa ederek görmezden gelen varoluş alanlarına göstermede bir ayna görevi de görmektedir.

Polisiye roman bu kontekste bazı sosyolojik soruları, özellikle de suç sosyolojisini ilgilendiren soruları sormamızı teşvik eder: Suçlu kimdir? Suç

nedir? Suç hangi toplumsal koşullarda suç sayılır? Suçluyu suça iten toplumsal koşullar nelerdir? Bugün suç olarak kabul edilen bir eylemin gelecekte suç olmaktan çıkması mümkün müdür? Aksi de sorulabilir. Bugün suç sayılmayan bir eylem gelecekte suç sayılabilir mi? vb. Netice itibariyle bir toplumu ve o toplumun özelliklerini özellikle de siyasi yapısını anlayabilmek için polisiye roman son derece önemlidir. Televizyonlarda polisiye romanlardan üretilen polisiye ve suç dizileri izleyiciler arasında son derece popülerdir. Bu öneme mukabil, dünyada toplumu yansıtan bir ayna olarak polisiye romanı inceleyen, polisiye yazarları üzerine öğrencilerin tezler yazdığı üniversite kürsüleri bulunmaktadır. Bizde ise polisiye roman ilk defa 1881 yılında çevrilmiş, Peyami Safa'nın Server Bedi imzasıyla yayınladığı Cingöz Recai gibi bir Türk hafiye edebi literatürümüze girmiş, polisiye edebiyata çok değer veren bir sultan olan Sultan Abdülhamit'e sahip olmamıza ve edebiyat çevrelerimizin polisiye romana en azından çeviri yoğunluklu -teelif eser daha azdır- çok fazla ilgi göstermiş olmasına rağmen henüz bu konuda akademilerimizde kurumsal bir girişim yoktur. Türkiye Polisiye Yazarlar Birliği dahi, 2017 gibi çok geç bir tarihte kurulabilmiştir. Polisiye roman, akademik kürsülerde yaptırılan birkaç tez dışında akademisyenler tarafından eğlencelik bir tür olarak görülmekte ve edebiyat dahi sayılmamaktadır. Hâlbuki polisiye roman yazarları olarak da kabul edilen Dostoyevski, Charles Dickens, Victor Hugo gibi edebiyatçılar roman örgülerini yaratırlarken ve çağlarının sorunlarını ele alırlarken suç ve cinayetle edebi bakımdan özel olarak ilgilenmişler, Shakespeare gibi büyük şairler ise onun felsefesini yapmışlardır. G.K Chesterton haklı olarak bu konuda şöyle söyler: "İtiraf edeyim ki polisiye romanlarda ancak Shakespeare oyunlarındaki kadar sansasyonel suçlar işlenmektedir" ve "polisiye öykülerin demiryolları rehberlerine göre daha bir coşkuyla okunmasının nedeni daha sanatsal oluşlarındandır." (Üyepazarcı, 1997: 12).

Kaynakça

- Alemdar, K. (Ekim, 2019). "Polis Romanını Yaratan ve Yaşatan İki Şey: Merak ve Güç Arayışı", *Varlık Dergisi*, ss. 4-11.
- Arslan, H. (2015). *Epistemik Cemaat, Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Benjamin, W. (2001). *Pasajlar*, (çev.: Ahmet Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Franz, M. (2000). *Voegelin's Analysis of Marx, Occasional Papers*, München: Eric Voegelin Archiv, Ludwig Maximilians Universtat.
- Kierkegaard, S. (2013). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* (çev.: M. Mukadder Yakupoğlu). Ankara: Doğu BatıYayınları.
- Kracauer, S. (2019). *Polisiye Roman: Felsefi Bir İnceleme* (çev.: Dilman Muradoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kundera, M. (2002). *Roman Sanatı*, (çev.: Aysel Bora) İstanbul: Can Yayınları.
- Mandel, E. (1996). *Hoş Cinayet: Polisiye Romanın Toplumsal Bir Tarihi*, (çev.: N. Saraçoğlu). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Martin, T. (2012). "The Long Wait: Timely Secrets of the Contemporary Detective Novel", *Novel: A Forum on Fiction*, 45,2.
- Nemli, H. F. (2016). "Sunuş", Edgar Allan Poe, *Bütün Öyküleri*, Cilt 1 (çev.: Hasan Fehmi Nemli). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Platon, (1969). *Symposium, The Collected Dialogues of Plato I*, (Ed. Edith Hamilton, Huntington Cairns), USA: Princeton University Press.
- Priestman, M. (2013). *Crime Fiction: From Poe to the Present*, UK: Northcote Hause Publishers Ltd.
- Pyrhönen, H. (2010). "Criticism And Theory", *A Companion To Crime Fiction*, (Ed. Charles J. Rzepka, Lee Horsley) UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Quincey, T. D. (2016). *Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Cinayet* (çev.: İsmet Birkan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üyepazarcı, E. (1997). *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes*, İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Voegelin, E. (1990). "Equivalences of Experience and Symbolization in History," *Published Essays 1966-1985, The Collected Works of Eric Voegelin*. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press.
- Voegelin, E. (2002). "Eternal Being in Time," *Anamnesis: On the Theory of History and Politics, The Collected Works of Eric Voegelin*, Columbia and London: University of Missouri Press.

ⁱ "Tanrı sevgisi" ile "kendini sevme" için kullanılan kavram çifti.